

**«Հատուկ և ներառական կրթության հոգեբանություն» առարկայի
դասավանդման մեթոդիկան ՎՊՀ «Հոգեբանություն» բակալավրի
կրթական ծրագրում**

Գրիգորյան Զարուհի

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2025.2hs-196>

Հանգուցային բառեր. *կրթության առանձնահատուկ կարիքներ, ինտերակտիվ դասավանդում, բազմամասնագիտական համագործակցություն, սոցիալական ինտեգրում, անհատական կրթական ծրագիր, համընդհանուր դիզայն, կարիտատիվ մոտեցում*

Ներածություն

Հոգեբանության ոլորտում կրթության արդիականացումը կարևոր նախապայման է ինչպես մասնագետների պատրաստման, այնպես էլ ժամանակակից հասարակության պահանջներին համապատասխանելու համար: «Հատուկ հոգեբանություն» առարկան Վանաձորի պետական համալսարանի (ՎՊՀ) «Հոգեբանություն» բակալավրի կրթական ծրագրում սկզբում ընդգրկվել է որպես կամընտրական դասընթաց, սակայն հետագայում այն դարձել է պարտադիր՝ վերանվանվելով «Հատուկ և ներառական կրթության հոգեբանություն»: Դասընթացը տարիների ընթացքում վերամշակումների արդյունքում որոշակի փոփոխությունների է ենթարկվել, և ներկայումս բավականին աճել է ուսումնական վերջնարդյունքներում գործնական հմտությունների ձևավորման բաղադրիչը, և նաև իր մեջ ընդգրկել է ներառական կրթության բաժինը՝ հաշվի առնելով հատուկ կարիքներով երեխաների կրթության կազմակերպման խնդիրների հրատապությունը: Արդի հոգեբանական մոտեցումները շեշտադրում են ներառական կրթության կարևորությունը, ինչը պահանջում է մասնագետների համապատասխան պատրաստվածություն:

ՀՀ կրթական քաղաքականության մեջ ընդգրկվել է ներառական կրթության համակարգի զարգացումը (ՀՀ Սահմանադրություն (1995), «Հանրակրթության մասին» ՀՀ օրենք (ՀՕ-200-Ն), համաձայն որի՝ հանրակրթության համակարգում անցում է կատարվել համընդհանուր ներառական կրթության, «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիա), ինչը պահանջում է համապատասխան մասնագետների պատրաստում: Այս փոփոխությունները պետք է արտացոլվեն նաև բուհական կրթական ծրագրերում՝ մասնավորապես հոգեբանության և սոցիալական մանկավարժության:

Վերջին տասնամյակներում հոգեբանության մեջ մեծ տեղ է տրվել հատուկ մանկավարժությանը, հատուկ հոգեբանությանը և ներառական կրթության հոգեբանությանը: Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ հատուկ կարիքներով անձանց զարգացման համար մեծ նշանակություն ունի ճիշտ ընտրված կրթական և հոգեբանական աջակցությունը:

«Հատուկ և ներառական կրթության հոգեբանություն» առարկան ՎՊՀ բակալավրի կրթական ծրագրում պարտադիր դարձնելը հիմնավորված է ժամանակակից կրթական պահանջներով, ներառականության կարևորությամբ և հոգեբանական աջակցության նորագույն մեթոդներով: Այս փոփոխությունը նպաստում է ապագա հոգեբանների պատրաստվածության մակարդակի բարձրացմանը, նրանց աշխատաշուկայում մրցունակության և կրթական համակարգում ներառականության ու հավասար հնարավորությունների խթանմանը:

Հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել «Հատուկ և ներառական կրթության հոգեբանություն» առարկայի դասավանդման մեթոդիկան Վանաձորի պետական համալսարանի «Հոգեբանություն» բակալավրի կրթական ծրագրում՝ ընդգծելով դրա արդիականացման անհրաժեշտությունը և գործնական հմտությունների ձևավորման կարևորությունը:

Հոդվածի խնդիրներն են.

1. վերլուծել առարկայի զարգացման պատմությունը,

2. գնահատել դրա ազդեցությունը ուսանողների մասնագիտական պատրաստվածության վրա,
3. առաջարկել արդյունավետ դասավանդման մեթոդներ՝ հաշվի առնելով ներառական կրթության պահանջները:

Տեսական նշանակությունը ներառական կրթության ոլորտում գիտելիքների ընդլայնման և համապատասխան մասնագետների պատրաստման կարևորության ընդգծման մեջ է:

Գործնական նշանակությունը վերաբերում է դասավանդման մեթոդիկայի բարելավմանը, ինչը կնպաստի ապագա հոգեբանների գործնական հմտությունների զարգացմանը և ներառական կրթության որակի բարձրացմանը:

Հետազոտության մեթոդները ներառում են գրականության վերլուծություն, ուսումնական գործունեության ընթացքում սեփական դիտարկումները, ուսանողների նկատառումները և տվյալ ոլորտի մասնագետների փորձագիտական կարծիքերը, ինչպես նաև դիտարկումներ ուսումնական գործընթացում՝ գնահատելու դասավանդման մեթոդների արդյունավետությունը:

Հիմնական բովանդակությունը

Դասընթացը կազմված է երկու փոխկապակցված հատվածներից՝ հատուկ հոգեբանություն և ներառական կրթության հոգեբանություն: Դասընթացին հատկացված է 4 կրեդիտ, որը բաղկացած է 28 ժամ դասախոսությունից, 28 ժամ գործնական աշխատանքներից և 64 ժամ ուսանողի ինքնուրույն աշխատանքից: Դասընթացում ուսումնասիրվում են.

1. Հատուկ և ներառական կրթության հոգեբանության տեսական հիմքերը, մեթոդների կիրառման յուրահատկությունը, միջառարկայական կապերը:
2. Ժամանակակից պատկերացումները նորմալ և խախտված զարգացման վերաբերյալ:
3. Ներառական կրթության սկզբունքները, ներառման զարգացման հիմնական ուղղությունները, ներառված անձանց հոգեբանամանկավարժական աջակցությունը:
4. Փոխհաստոցումը, շտկումը և ռեաբիլիտացիան՝ որպես ժամանակակից հատուկ հոգեբանության ֆունկցիոնալ կատեգորիաներ:
5. ՀՀ ներառական կրթության համակարգի ներդրման ու կայացման հիմքերը:
6. Զարգացման խնդիրներով և հատուկ կրթական կարիքներով երեխաների հոգեբանամանկավարժական ախտորոշում:

«Հատուկ և ներառական կրթության հոգեբանություն» առարկայի զարգացման պատմությունն արտացոլում է հաշմանդամություն ունեցող անձանց կրթության և սոցիալական ինտեգրման վերաբերյալ մոտեցումների էվոլյուցիան:

19-րդ դարում կարիտատիվ մոդելը գերակշռում էր՝ դիտարկելով հաշմանդամություն ունեցող անձանց որպես խղճահարության առարկա, ինչը սահմանափակում էր նրանց կրթական հնարավորությունները [20]: 20-րդ դ. սկզբին կլինիկական մոդելը, հիմնված բժշկական ախտորոշման վրա, սկսեց կիրառվել՝ կենտրոնանալով զարգացման խանգարումների բացահայտման վրա [5]: Ռուս հոգեբան Լ.Ս. Վիգոտսկին 1920-30-ականներին առաջ քաշեց դեֆեկտոլոգիայի տեսությունը՝ ընդգծելով սոցիալական միջավայրի դերը կրթության մեջ [2]: Նրա կոլլաբոր-պատմական մոտեցումը հիմք դրեց ներառական կրթության հոգեբանական սկզբունքներին: 20-րդ դարի կեսերին վերականգնողական մոդելը սկսեց կիրառվել՝ նպատակ ունենալով վերականգնել ֆունկցիոնալությունը [8]: 1970-ականներին սոցիոմշակութային մոդելը, որն ընդգծում էր հասարակության դերը, խթանվեց միջազգային օրենսդրությամբ, օրինակ՝ ԱՄՆ-ի IDEA օրենքով (1975): ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի Սալամանկայի հայտարարությունը (1994) առանցքային դեր խաղաց ներառական կրթության գաղափարի համաշխարհայնացման գործում [17]: Արևմտյան հոգեբաններ Մ. Այնսքոուն և Ա. Դայտոնը մշակեցին ներառական կրթության արդյունավետության ցուցիչներ՝ կենտրոնանալով կրթական միջավայրի հարմարեցման վրա [9]: Հայաստանում ներառական կրթու-

թյան զարգացումը սկսվեց 2000-ականներից՝ պետական օրենսդրությամբ և միջազգային ծրագրերով:

«Հատուկ և ներառական կրթության հոգեբանություն» առարկան ինտեգրում է հոգեբանության, մանկավարժության և սոցիոլոգիայի գիտելիքները՝ հիմնվելով Լ. Վիգոտսկու և Ա. Լուրիայի աշխատանքների վրա: Համընդհանուր դիզայնի (UDL) սկզբունքները, որոնք մշակվել են CAST-ի կողմից, ժամանակակից հիմք են տրամադրում բազմազան կարիքների բավարարման համար [21]: Ժամանակակից հետազոտությունները շեշտում են բազմամասնագիտական թիմերի դերը, ինչը արտացոլում է միջգիտակարգային մոտեցումը [13]: Այս առարկայի զարգացումը շարունակվում է՝ արձագանքելով կրթական համակարգերի բարեփոխումներին և հաշմանդամության սոցիալական ընկալման փոփոխություններին [18]: Ընդհանուր առմամբ առարկան անցել է կարիտատիվ մոտեցումներից դեպի ներառական, սոցիոմշակութային և գիտականորեն հիմնավորված մեթոդներ:

«Հատուկ և ներառական կրթության հոգեբանություն» առարկայի ուսուցումը զգալի ազդեցություն ունի ուսանողների մասնագիտական պատրաստվածության վրա՝ զարգացնելով նրանց տեսական գիտելիքները, գործնական հմտությունները և վերլուծական մտածողությունը: Այն ուսանողներին ծանոթացնում է զարգացման խանգարումներով անձանց հոգեբանական առանձնահատկությունների հետ՝ հիմնվելով Լ. Վիգոտսկու սոցիալական փոխգործակցության տեսության վրա:

Դասընթացը խթանում է անհատական կրթական ծրագրերի (IEP) մշակման հմտությունները, որոնք կարևոր են ԿԱՊԿ ունեցող սովորողների համար: Ինտերակտիվ դասախոսություններն ու դեպքերի վերլուծությունը զարգացնում են խնդիրների լուծման կարողությունները՝ համապատասխան ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի ներառական կրթության սկզբունքներին: Ուսանողները սովորում են կիրառել համընդհանուր դիզայնի (UDL) մոտեցումը՝ ապահովելով կրթական միջավայրի հարմարեցում:

Ա. Լուրիայի նյարդահոգեբանական մեթոդները հնարավորություն են տալիս ճանաչողական խնդիրների խոր վերլուծության՝ ուժեղացնելով ախտորոշման հմտությունները: Խմբային քննարկումները և դերային խաղերը զարգացնում են բազմամասնագիտական թիմերում համագործակցելու կարողությունը: Առարկան նպաստում է էթիկական մոտեցումների ձևավորմանը, ինչը կարևոր է հաշմանդամություն ունեցող անձանց հետ աշխատանքում: Ինքնուրույն հետազոտությունները խորացնում են վերլուծական մտածողությունը՝ հիմնվելով միջգիտակարգային կապերի վրա: Ուսանողները ձեռք են բերում սոցիոմշակութային մոդելի ընկալում, որն ընդգծում է հասարակության դերը ներառման մեջ:

Դասընթացը բարձրացնում է մասնագիտական բանիմացությունը՝ պատրաստելով ուսանողներին աշխատել ներառական դպրոցներում: Պրակտիկ առաջադրանքները, ինչպիսին է IEP-ի մշակումը, ուժեղացնում են կիրառական հմտությունները: Առարկան խթանում է բազմազանության արժեքները, ինչը համապատասխանում է ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի նպատակներին: Ընդհանուր առմամբ այն ձևավորում է համալիր մասնագիտական պատրաստվածություն՝ համատեղելով տեսություն, պրակտիկա և էթիկա: Այս ազդեցությունը հիմնավորվում է հոգեբանների աշխատանքներով, որոնք ընդգծում են ներառական կրթության համակարգային մոտեցումը:

«Հատուկ և ներառական կրթության հոգեբանության տեսական հիմքերի, մեթոդների կիրառման յուրահատկությունները և միջառարկայական կապերը» թեմայի դասավանդման նպատակն է ուսանողներին տրամադրել համակարգված գիտելիքներ և գործնական հմտություններ՝ ապահովելու ԿԱՊԿ ունեցող անձանց կրթական և սոցիալական ինտեգրումը: Այն նպատակ ունի ձևավորել հաշմանդամության մոդելների, ներառական կրթության փիլիսոփայական և սոցիոմշակութային ասպեկտների խոր ընկալում՝ հիմնվելով Լ. Վիգոտսկու, Ա. Լուրիայի, Մ. Մինսքոուի տեսությունների և ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի սկզբունքների վրա: Դասավանդումը խթանում է վերլուծական մտածողություն՝ միջգիտակարգային կապերի (հոգեբա-

նություն, մանկավարժություն, սոցիոլոգիա) վերլուծության միջոցով: Ուսանողները սովորում են մշակել անհատական կրթական ծրագրեր (IEP) և հարմարեցնել կրթական միջավայրը համապատասխանեցնելով այն բազմազան կարիքներին:

«Հատուկ և ներառական կրթության հոգեբանության տեսական հիմքերը, մեթոդները կիրառման յուրահատկությունները և միջառարկայական կապերը» թեմայի շրջանակներում ներկայացվում են ռուս և արևմտյան հոգեբանների տեսությունները, որոնք ընդգծում են սոցիալական, հոգեբանական և կրթական գործոնների համակցված դերը, ներկայացվում են նաև հաշմանդամություն ունեցող անձանց նկատմամբ վերաբերմունքի մոդելները (կարիտատիվ, կլինիկական, վերականգնողական, սոցիոմշակութային):

Հատուկ և ներառական կրթության հոգեբանության առարկան կենտրոնանում է զարգացման խանգարումներ ունեցող անձանց հոգեբանական առանձնահատկությունների ուսումնասիրության վրա՝ վերլուծելով նրանց կոգնիտիվ, հուզական և սոցիալական կարողությունները: Հիմնական խնդիրներից է կրթական միջավայրի հարմարեցումը, որն ապահովում է անհատական կարիքներին համապատասխան ուսուցում՝ օգտագործելով տեխնոլոգիաներ և անհատական ծրագրեր: Հոգեբանական աջակցությունը կարևոր է երեխաների ինքնակարգավորման, հուզական կայունության և վարքային խնդիրների կառավարման համար: Հոգեբանական աջակցությունը, ինչպես նշում է Ա. Լուրիան, կենտրոնանում է ճանաչողական պրոցեսների վերլուծության վրա՝ անհատական միջամտությունների համար [5]: Սոցիալական ինտեգրումը նպաստում է ներառական միջավայրում երեխաների ընդունմանը և հասակակիցների հետ փոխգործակցությանը: Սոցիալական ինտեգրումը, որպես խնդիր, պահանջում է համագործակցային մոդելներ, որոնք համահունչ են Լ. Վիգոտսկու սոցիալական փոխգործակցության գաղափարներին [2]: Այս խնդիրների լուծումը պահանջում է բազմամասնագիտական համագործակցություն և էթիկական մոտեցումներ [14]:

Հատուկ և ներառական կրթության հոգեբանությունը միջգիտակարգային կապեր ունի կլինիկական հոգեբանության, մանկավարժության, սոցիոլոգիայի և բժշկության հետ՝ համատեղ ապահովելով ԿԱՊԿ ունեցող երեխաների կարիքների համակողմանի բացահայտում և աջակցություն: Ներքին փոխկապակցվածությունը դրսևորվում է զարգացման, անձնային և սոցիալական հոգեբանության միջև, որոնք վերհանում են երեխաների կոգնիտիվ, հուզական և սոցիալական զարգացումը: Արտաքին փոխկապակցվածությունը ներառում է իրավագիտությունը (օրենսդրական պաշտպանություն), սոցիալական աշխատանքը (ընտանեկան աջակցություն) և էթիկան (գաղտնիության և հարգանքի սկզբունքներ): Այս կապերը խթանում են բազմամասնագիտական մոտեցում՝ նպաստելով ներառական կրթության արդյունավետ իրականացմանը Հայաստանում:

Դասավանդման գործիքակազմը հիմնավորվում է ներառական կրթության համաշխարհային և տեղական կարիքներով, որոնք պահանջում են համալիր մոտեցումներ: Լ. Վիգոտսկու և Ա. Լուրիայի տեսությունները հիմք են տրամադրում սոցիալական և ճանաչողական աջակցության համար, մինչդեռ Մ. Այնսթոնի, Ա. Դայսոնի աշխատանքները ու ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի սկզբունքներն ընդգծում են կրթական միջավայրի հարմարեցումը և բազմազանության արժեքները: Ինտերակտիվ դասախոսությունները, դեպքերի վերլուծությունը և խմբային քննարկումները խթանում են տեսական գիտելիքների և գործնական հմտությունների ինտեգրումը: Այս գործիքակազմը նպաստում է ուսանողների կարողությունների զարգացմանը՝ մշակելու անհատական ծրագրեր և վերլուծելու ներառական կրթության միջգիտակարգային կապերը:

«Ժամանակակից պատկերացումներ նորմալ և խախտված զարգացման վերաբերյալ» թեման կենտրոնանում է նորմալ և խախտված զարգացման ժամանակակից պատկերացումների վրա՝ հաշվի առնելով հոգեբանական և կրթական համատեքստը: Այն նպատակ ունի զարգացնել ուսանողների կարողությունները՝ ավստորոշելու և աջակցելու զարգացման

խանգարումներով երեխաներին: Դասավանդման մեթոդները համատեղում են տեսական գիտելիքները և գործնական հմտությունները՝ հաշվի առնելով Հայաստանի Հանրապետության կրթական համակարգի առանձնահատկությունները:

Թեմայի նպատակն է ուսանողներին տրամադրել խորը գիտելիքներ նորմալ և խախտված հոգեկան զարգացման մասին, հատկապես երեխաների և դեռահասների մոտ՝ կենտրոնանալով դիզոնոտոգենեզի տեսությունների և ախտորոշման մեթոդների վրա: Այն ձգտում է զարգացնել մասնագիտական հմտություններ՝ աջակցելու զարգացման խանգարումներով անձանց:

Հիմնական հարցերն ընդգրկում են խախտված զարգացման դասակարգումը, դեպրիվացիոն ֆենոմենների կանխարգելումը, համակարգային ախտորոշման սկզբունքները և դիզոնոտոգենեզի մեխանիզմները: Այս հարցերը վերլուծում են օնոտոգենեզի և դիզոնոտոգենեզի հասկացությունները՝ հիմնվելով Վ. Լեբեդինսկու և Վ. Գովալյովի աշխատանքների վրա:

Դիզոնոտոգենեզը նկարագրում է զարգացման շեղումները, որոնք առաջանում են կենսաբանական, սոցիալական և հոգեբանական գործոնների ազդեցությամբ: Վ. Լեբեդինսկին առանձնացնում է դիզոնոտոգենեզի տեսակներ, ինչպիսիք են ռետարդացիան, ասինխրոնիան և դեֆիցիտար զարգացումը, որոնք օգնում են դասակարգել խանգարումները [4]: Գովալյովը կարևորում է օնոտոգենետիկ մոտեցումը՝ ընդգծելով զարգացման ճգնաժամային փուլերի ազդեցությունը [3]: Գ. Գուրևիչի և այլոց աշխատությունները նպաստել են խանգարումների համակարգային վերլուծությանը [7]: Դեպրիվացիոն ֆենոմենները խոչընդոտում են երեխաների զարգացմանը և պահանջում կանխարգելիչ միջոցներ: Այս տեսությունները հիմք են ծառայում երեխաների հետ ախտորոշիչ և աջակցող աշխատանքի համար:

Նշված մոտեցումները Հայաստանում կիրառվում են սահմանափակ ռեսուրսներով, սակայն ներառական կրթության զարգացումը խթանում է դրանց ընդունումը: Այս տեսությունները հիմք են ծառայում երեխաների հետ ախտորոշիչ և աջակցող աշխատանքի համար:

«Ներառական կրթության սկզբունքները, ներառման զարգացման հիմնական ուղղությունները, ներառված անձանց հոգեբանամանկավարժական աջակցությունը» թեմայի հիմնական նպատակն է խորացնել ուսանողների գիտելիքները ներառական կրթության սկզբունքների, նորմատիվ-իրավական հիմքերի և հոգեբանամանկավարժական աջակցության մեթոդների վերաբերյալ՝ պատրաստելով նրանց աշխատել ԿԱՊԿ ունեցող սովորողների հետ: Վերջինիս դասավանդման և ուսուցման ընթացքում կզարգացնեն մասնագիտական հմտություններ՝ անհատական կրթական ծրագրեր (IEP) մշակելու և կիրառելու տեխնոլոգիաներ, ինչպիսիք են պորտֆոլիոն և համընդհանուր դիզայնը (UDL) Հայաստանի Հանրապետության կրթական համակարգի համատեքստում:

Հիմնական հարցերն ընդգրկում են ներառական կրթության էությունը, սկզբունքները, մոդելները, զարգացման ուղղությունները և սովորողների սոցիալական հարմարվողականության ապահովումը: Այս հարցերը վերլուծում են կրթության հավասար հասանելիությունը, օրենսդրական ապահովումը և բազմամասնագիտական համագործակցությունը:

Դասավանդման մեթոդները, ներառյալ ինտերակտիվ դասախոսությունները, խմբային քննարկումները, քեյս վերլուծությունները, սիմուլյացիաները և դերային խաղերը ընտրվել են՝ ապահովելու տեսական գիտելիքների և գործնական հմտությունների ինտեգրում: Ինտերակտիվ դասախոսությունները, օգտագործելով PowerPoint ներկայացումներ և տեսանյութեր, խթանում են բազմակողմանի ընկալումը՝ համապատասխանելով Դ. Գուրի փորձառական ուսուցման մոդելին [15]: Խմբային քննարկումները նպաստում են կառուցողական մտածելակերպի և հանդուրժողականության ձևավորման: Քեյս վերլուծությունները խիմնված են խնդրահեն ուսուցման վրա, որն արդյունավետ է բարդ մանկավարժական ինդիքների լուծման համար [11]: Միմուլյացիաներն ու դերային խաղերը մոդելավորում են իրական սցենարներ՝ զարգացնելով էմպատիան և համագործակցային հմտությունները [15]:

IEP-ի և պորտֆոլիոյի մշակման առաջադրանքները համահունչ են անհատականացված ուսուցման սկզբունքներին [16]: Ինքնուրույն աշխատանքի առաջադրանքները, ինչպիսիք են գրականության վերլուծությունը և զեկույցների պատրաստումը, խթանում են հետազոտական հմտությունները: Գծապատկերների և համեմատական աղյուսակների օգտագործումը հեշտացնում է ներառական կրթության բարդ հասկացությունների յուրացումը: Տեսանկյունների դիտումը և ռեֆլեքսիան խթանում են քննադատական մտածողությունը՝ համապատասխանելով Բլումի տաքսոնոմիային [12]: Թվային ռեսուրսների կիրառումը, օրինակ՝ Kahoot-shells, համապատասխանում է ժամանակակից կրթական տեխնոլոգիաների միտումներին [19]:

Դասընթացի կառուցվածքը համապատասխանում է ՀՀ կրթության մասին օրենքին (1999, թարմացված 2015) և ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի Սալամանկայի հայտարարությանը (1994): Գնահատման չափանիշները, որոնք ընդգծում են ակտիվ մասնակցությունը և կրեատիվությունը, խթանում են ուսանողների ներգրավվածությունը: Էթիկական սկզբունքները, ներառյալ գաղտնիությունը և հարգանքը, պահպանվում են բոլոր գործնական առաջադրանքներում [10]:

Այս մեթոդները նպաստում են ներառական կրթության սկզբունքների խորքային ընկալման և դրանց կիրառության Հայաստանի Հանրապետության կրթական համակարգում: Դասավանդման գործիքակազմը պատրաստում է ուսանողներին միջմասնագիտական համագործակցության և սոցիալական արդարության խթանման համար:

«Փոխհատուցումը, շտկումը և ռեաբիլիտացիան» որպես ժամանակակից հատուկ հոգեբանության ֆունդամենտալ կատեգորիաներ» թեմայի հիմնական նպատակն է խորացնել ուսանողների գիտելիքները փոխհատուցման, շտկման և ռեաբիլիտացիայի մասին՝ որպես հատուկ հոգեբանության ֆունդամենտալ կատեգորիաներ՝ պատրաստելով նրանց ծրագրեր մշակելու հաշմանդամություն ունեցող անձանց սոցիալական ինտեգրման համար: Այն զարգացնում է փոխհատուցման և ռեաբիլիտացիոն մեթոդների կիրառության հմտություններ՝ հիմնվելով Լ. Ս. Վիգոտսկու արատի տեսության [1] և Դ. Պ. Պավլովի ռեֆլեքտորային սկզբունքների վրա [6]:

Հիմնական հարցերն ընդգրկում են առաջնային և երկրորդային արատների վերլուծությունը, փոխհատուցման տեսությունները, ռեաբիլիտացիոն գործընթացի կառուցվածքը և սոցիալական ինտեգրման խնդիրները: Այս հարցերը վերլուծում են հաշմանդամություն ունեցող անձանց հարմարվողականության գործոնները և վաղ միջամտության կարևորությունը:

Հատուկ հոգեբանությունում փոխհատուցումը կարևոր կատեգորիա է, որն ընդգրկում է արատի հետևանքով առաջացած սահմանափակումների հաղթահարման գործընթացները: Լ. Վիգոտսկու տեսության համաձայն, առաջնային արատը (օրինակ՝ տեսողության կորուստ) հանգեցնում է երկրորդային արատների (օրինակ՝ սոցիալական մեկուսացում), որոնք կարող են մեղմվել փոխհատուցման միջոցով: Փոխհատուցումը ներառում է ներհամակարգային (օրինակ՝ լսողության զարգացում) և միջհամակարգային (օրինակ՝ այլ զգայարանների օգտագործում) մեխանիզմներ: Բ. Պ. Պավլովի ռեֆլեքտորային տեսությունը բացատրում է փոխհատուցման ֆիզիոլոգիական հիմքը՝ ընդգծելով հարմարվողական ռեֆլեքսների դերը: Հայաստանում փոխհատուցման ծրագրերը սահմանափակ են, սակայն կրթական միջավայրում դրանց կիրառումը խթանում է ներառականությունը:

Դասավանդման մեթոդները, ներառյալ ինտերակտիվ դասախոսությունները, խմբային քննարկումները, քեյս վերլուծությունները, սիմուլյացիաները և դերային խաղերը, ընտրվել են՝ ապահովելու տեսական և գործնական գիտելիքների սինթեզ: Սիմուլյացիաներն ու դերային խաղերը մոդելավորում են իրական սցենարներ՝ զարգացնելով ապրումակցումը և մասնագիտական հմտությունները: Փոխհատուցման ռազմավարությունների և ռեաբիլիտացիոն ծրագրերի մշակումը համահունչ է անհատականացված մոտեցումներին: Ինքնու-

րույն աշխատանքի առաջադրանքները, ներառյալ գրականության վերլուծությունը և գեկույցների պատրաստումը, խթանում են հետազոտական հմտությունները: Տեսանյութերի դիտումը և ռեֆլեքսիան խթանում են քննադատական մտածողությունը՝ համապատասխանելով Բլումի տակտոնոմիային: Գծապատկերների օգտագործումը առավել դյուրին է դարձնում փոխհատուցման և ռեաբիլիտացիայի բարդ հասկացությունների յուրացումը:

Դասավանդման մեթոդները երաշխավորում են խորքային ընկալում և գործնական կիրառություն Հայաստանի Հանրապետության կրթական համակարգում: Այս գործիքակազմը պատրաստում է ուսանողներին միջմասնագիտական համագործակցության և սոցիալական ինտեգրման խթանման համար: Մեթոդների վերլուծությունը ցույց է տալիս դրանց համապատասխանությունը ժամանակակից հոգեբանամանկավարժական պրակտիկաներին: Դրանք նաև հաշվի են առնում Հայաստանի ռեսուրսային սահմանափակումները՝ խթանելով կրեատիվ լուծումներ:

Գնահատման չափանիշները, որոնք ընդգծում են ակտիվ մասնակցությունը և կրեատիվությունը, խթանում են ուսանողների ներգրավվածությունը: Էթիկական սկզբունքները, ներառյալ գաղտնիությունը և հարգանքը, պահպանվում են բոլոր գործնական առաջադրանքներում:

«ՀՀ ներառական կրթության համակարգի ներդրման ու կայացման հիմքերը» թեմայի հիմնական նպատակն է խորացնել ուսանողների գիտելիքները Հայաստանում ներառական կրթության համակարգի ներդրման և կայացման սկզբունքների վերաբերյալ՝ պատրաստելով նրանց աշխատել ԿԱՊԿ ունեցող աշակերտների հետ: Այն ձգտում է զարգացնել բազմամասնագիտական թիմային համագործակցության, հոգեբանամանկավարժական աջակցության և տեխնոլոգիաների կիրառման հմտություններ:

Հիմնական հարցերն ընդգրկում են ԿԱՊԿ ունեցող աշակերտների սոցիալականացումը, բազմամասնագիտական թիմերի դերը և ներառական կրթության տեխնոլոգիաները: Նշված հարցերի շրջանակում վերլուծվում են սոցիալական հարմարվողականությունը, ծնողների ներգրավումը և թվային ռեսուրսների կիրառումը:

Մեր կողմից դասավանդման մեթոդներ են ընտրվել ինտերակտիվ դասախոսությունները, խմբային քննարկումները, քեյս վերլուծությունները, սիմուլյացիաները և դերային խաղերը՝ տեսական գիտելիքների և գործնական հմտությունների սինթեզ ապահովելու նպատակով: Դասավանդման մեթոդները երաշխավորում են խորքային ընկալում և գործնական կիրառություն Հայաստանի Հանրապետության կրթական համակարգում: Այս գործիքակազմը պատրաստում է ուսանողներին բազմամասնագիտական համագործակցության և սոցիալական արդարության խթանման համար: Մեթոդների վերլուծությունը ցույց է տալիս դրանց համապատասխանությունը ժամանակակից կրթական պրակտիկաներին՝ հաշվի առնելով Հայաստանի Հանրապետության ռեսուրսները:

Դասավանդման մոտեցումները նպաստում են ուսանողների կարողությունների զարգացմանը՝ վերլուծելու ներառական կրթության մարտահրավերները: Դրանք նաև խրախուսում են կրեատիվ լուծումներ՝ հաշմանդամություն ունեցող աշակերտների սոցիալական ինտեգրումը խթանելու համար: Ընդհանուր առմամբ, ընտրված մեթոդները երաշխավորում են կրթական նպատակների իրականացումը՝ համապատասխանելով միջազգային և տեղական չափանիշներին: Այս մեթոդները խթանում են ուսանողների միջմասնագիտական իրազեկությունը՝ ընդգծելով բազմազանության ընդունման կարևորությունը: Դրանք նաև զարգացնում են կոնֆլիկտների կառավարման հմտություններ՝ բազմամասնագիտական թիմերում համաձայնություն ձեռք բերելու համար: Տեխնոլոգիաների ինտեգրումը ուսուցման մեջ համապատասխանում է գլոբալ թվայնացման միտումներին:

Դասընթացը նպաստում է էթիկական սկզբունքների յուրացմանը, որոնք առանցքային են ներառական կրթության պրակտիկայում: Ընդհանուր առմամբ, մոտեցումները նպաս-

տում են կայուն մասնագիտական զարգացմանը՝ համապատասխանելով Հայաստանի Հանրապետության կրթական բարեփոխումների օրակարգին:

Հայաստանում կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիքներով աշակերտների սոցիալականացումը բարդ գործընթաց է, որը պահանջում է հոգեբանամանկավարժական աջակցություն և ներառական միջավայր: ՀՀ «Հանրակրթության մասին» օրենքը (1999, թարմացված 2015) երաշխավորում է կրթության հասանելիություն, սակայն ռեսուրսների սահմանափակումները և ուսուցիչների պատրաստվածության պակասը խոչընդոտում են: Սոցիալականացումը ներառում է սոցիալական հմտությունների զարգացում, ընտանիքի և դպրոցի համագործակցություն: Թվային ռեսուրսները և խմբային աշխատանքը խթանում են աշակերտների ներգրավվածությունը: Բազմամասնագիտական թիմերի դերը կարևոր է, սակայն ծնողների ներգրավումը հաճախ բախվում է դժվարությունների: Ներառական կրթությունը Հայաստանում զարգանում է, սակայն պահանջում է համակարգային բարեփոխումներ:

Այսպիսով, «Հատուկ և ներառական կրթության հոգեբանություն» դասընթացի վերլուծությունը ցույց տվեց, որ այն անցել է էվոյուցիա՝ կարիտատիվ մոտեցումներից դեպի գիտականորեն հիմնավորված, սոցիոմշակութային և ներառական մոդելներ՝ հիմնվելով Լ. Վիգոտսկու, Ա. Լուրիայի և Մ. Այնսթրուի տեսությունների վրա:

Դասընթացի պարտադիր կարգավիճակը հիմնավորված է Հայաստանի Հանրապետության ներառական կրթության իրավական ու հասարակական պահանջներով, ինչը մեծապես կնպաստի ուսանողների մասնագիտական պատրաստվածության բարձրացմանը՝ զարգացնելով տեսական գիտելիքները, անհատական կրթական ծրագրերի մշակման, ճանաչողական խանգարումների ախտորոշման և բազմամասնագիտական համագործակցության հմտությունները:

Ինտերակտիվ դասավանդման մեթոդները արդյունավետ են գործնական կարողությունների ձևավորման համար՝ համապատասխանելով ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի սկզբունքներին: Սակայն ՀՀ-ում ռեսուրսների սահմանափակությունը և համապատասխան որակավորում ունեցող ուսուցիչների պակասը դեռևս խոչընդոտում են ներառական միջավայրի լիարժեք իրականացմանը:

Դասընթացը նպաստում է սոցիալական արդարության և բազմազանության ընկալման ձևավորմանը՝ միաժամանակ ընդգծելով էթիկական սկզբունքների կարևորությունը: Առաջարկվող մեթոդները, ներառյալ թվային տեխնոլոգիաների ինտեգրումը, հարմարեցված են տեղական պայմաններին՝ խթանելով կրեատիվ և տղեռանտ լուծումներ:

Հետազոտությունը հաստատում է, որ դասընթացի կառուցվածքը համահունչ է ՀՀ օրենսդրությանը և միջազգային փորձին, սակայն հարկավոր է ուժեղացնել ինչպես առողջ, այնպես էլ ԿՄՊԿ ունեցող երեխաների ծնողների ներգրավվածությունը՝ բազմամասնագիտական թիմերի աշխատանքներին: Այս բոլոր գործոնները միասին նպաստում են կրթական համակարգում հավասար հնարավորությունների ապահովմանը՝ պատրաստելով մասնագետներ, որոնք կարող են արձագանքել հասարակության փոփոխվող պահանջներին:

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2025.2hs-196>

Գրականություն

1. Выготский Л. С. Психология развития человека. Москва: изд-во Смысл; изд-во Эксмо, 2005, - 1136 с.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т. 5. Основы дефектологии/ Под ред. Т. А. Власовой. Москва: Педагогика, 1983, - 368 с.

3. Ковалев В. В. Психиатрия детского возраста. Москва: Медицина, 1995. 560 с.
4. Лебединский В. В. Нарушения психического развития в детском возрасте: учебное пособие / 3-е издание, стереотипное. Москва: Академия, 2006, - 144 с.
5. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии. Москва: Издательство МГУ. 1973, - 376 с
6. Павлов И. П. Полное собрание сочинений /Том 3. Книга 2. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1951, - 438 с.
7. Сухарева Г. Е. Клинические лекции по психиатрии детского возраста. Москва: Медгиз, 1959, т. 2, - 408 с.
8. Ainscow M. Taking an inclusive turn. Journal of Research in Special Educational Needs, 7(1), 2007, p. 3-7.
9. Ainscow M., & Dyson A. *Improving schools, developing inclusion*. Routledge, 2006.
10. APA: Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct. American Psychological Association, 2017.
11. Barrows H. S. Problem-based learning in medicine and beyond. New Directions for Teaching and Learning, 1996.
12. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives. Longman, 1956.
13. Booth T., & Ainscow M. Index for inclusion: Developing learning and participation in schools. Centre for Studies on Inclusive Education, 2011.
14. Florian L. Preparing teachers to work in inclusive classrooms. Journal of Teacher Education, 2013.
15. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Prentice Hall, 1984.
16. Tomlinson C. A. How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms. ASCD, 2001.
17. UNESCO: The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. UNESCO, 1994.
18. UNESCO: Guidelines for inclusion: Ensuring access to education for all. UNESCO, 2005.
19. UNESCO: A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. UNESCO, 2017.
20. Winzer M. A. The history of special education: From isolation to integration. Gallaudet University Press, 1993.
21. CAST: Universal Design for Learning Guidelines version 2.2. <http://udlguidelines.cast.org> (25.06.2025)

Методика преподавания дисциплины «Специальная психология и психология инклюзивного образования» в программе бакалавриата ВГУ по специальности психология

Григорян Заруи

Резюме

Ключевые слова: особые образовательные потребности, интерактивное обучение, междисциплинарное сотрудничество, социальная интеграция, индивидуальная образовательная программа, универсальный дизайн

Анализ дисциплины «Специальная психология и психология инклюзивного образования» показывает, что она прошла значительную эволюцию – от преимущественно каративных подходов к научно обоснованным, социокультурным и инклюзивным моделям, основанным на теоретических положениях Л. С. Выготского, А. Р. Лурии и М. Айнскоу. Обязательный статус дисциплины обоснован правовыми и общественными требованиями инклюзивного образования в Республике Армения, что значительно способствует повышению

профессиональной подготовки студентов, развитию теоретических знаний, навыков разработки индивидуальных образовательных программ, диагностики когнитивных нарушений и междисциплинарного сотрудничества. Интерактивные методы преподавания эффективны для формирования практических компетенций и соответствуют принципам ЮНЕСКО. Однако ограниченность ресурсов и недостаточная подготовка педагогов в Армении все еще препятствуют полноценной реализации инклюзивной среды. Дисциплина способствует формированию восприятия социальной справедливости и ценности многообразия, подчеркивая важность этических принципов. Предлагаемые методы, включая интеграцию цифровых технологий, адаптированы к местным условиям и стимулируют креативные решения. Исследование подтверждает, что структура дисциплины соответствует законодательству Республики Армения и международному опыту, однако необходимо усилить вовлеченность родителей и работу междисциплинарных команд. Все эти факторы вместе способствуют обеспечению равных возможностей в образовательной системе, подготавливая специалистов, способных быстро реагировать на изменяющиеся требования общества.

Methods of Teaching the Course “Special Psychology and the Psychology of Inclusive Education” in the Bachelor’s Program in Psychology at VSU

Grigoryan Zaruhi

Summary

Key words: *special educational needs, interactive learning, interdisciplinary collaboration, social integration, individualized educational program, universal design*

The analysis of the course “Special Psychology and the Psychology of Inclusive Education” demonstrates its evolution from charitable approaches to scientifically grounded, sociocultural, and inclusive models based on the theories of Vygotsky, Luria, and Ainscow. The mandatory status of the discipline is justified by legal and societal demands for inclusive education in Armenia, significantly contributing to the enhancement of students’ professional training, development of theoretical knowledge, skills in designing individualized educational programs, diagnosing cognitive impairments, and fostering interdisciplinary collaboration. Interactive instructional approaches have demonstrated strong effectiveness in fostering practical competencies and correspond closely to UNESCO’s guiding principles. However, limited resources and insufficient teacher training in Armenia continue to hinder the full implementation of an inclusive educational environment. The discipline promotes the formation of a perception of social justice and appreciation of diversity, emphasizing the importance of ethical principles. The proposed methods, including the integration of digital technologies, are adapted to local contexts and encourage creative problem-solving. The study confirms that the structure of the course complies with Armenian legislation and international practices. Nevertheless, greater parental involvement and improved interdisciplinary teamwork are needed. Collectively, these factors contribute to ensuring equal opportunities within the education system and preparing specialists capable of responding effectively to the changing needs of society.

Ներկայացվել է	30. 03. 2025 թ.
Գրախոսվել է	05. 04. 2025 թ.
Ընդունվել է տպագրության	26. 11. 2025 թ.